

ERDÉLYI MÚZEUM

XIX. kötet.

1902.

VII. füzet.

A székelyek történelmi intézményeiről.*

(Első közlemény.)

I.

A régi Erdélyt alkotó három „nemzet“ között diplomatikus sorrendben második volt a „székely nemzet.“

A székely nemzet külön egyediség volt, ha tán nem is eredetét, de főképpen ősi alkotmányát, történelmi fejlődését, köz- és magánjogát s honvédelmi intézményeit illetőleg. Ezt vallják régibb és újabb történetíróink, ezt bizonyítják a történelmi hiteles adatok. Ebben a székelyek történetének kutatói között nincs lényeges eltérés; a vita több mint száz év óta főként a székelyek eredetének kérdése körül forog, a mi véglegesen máig sines eldöntve.

A végletek úgy állanak egymással szemben, hogy a hagyományokat követők szerint a székelyek Attila Erdély bérezei között visszamaradt hunjainak ivadékai; a hagyomány történelmi hűségét el nem ismerők szerint pedig szent László vagy utódai által a keleti határszélre telepített határőrök.

A két véglet között több régibb és újabb elmélet keletkezett a székelyek eredete felől. Van a ki az *avarok*, olyan is, ki az *eszegel-bolgárok*, más a *besenyők*, ismét mások a magyarokhoz esatlakozott *kabarok* ivadékainak tartják a székelyeket s van, a ki a hun birodalomhoz tartozott magyarok s mások, kik az Etelközből egyenesen átjött magyarok ivadékait látják bennök.

Végleges ítéletet még nem mondhatunk az eredet kérdésében; nem is tartoznék ide annak fejtegetése; de egyet mintegy a végletek középutján megállapíthatunk, hogy a székelyek történelmi és jogi intézményei régibbek, mint az 900 éves magyar királyság alkotmánya, köz- és magánjoga s némi tekintetben a vezérek korabeli törzs- és nemzetségi rendszert tükrözik vissza.¹

* Felolvasás a székely congressuson Tusnádon 1902. aug. 28-án.

¹ Szabó Károly: „A régi székelység“ előszavában.

Ezen az alapon tömörül a székelység s ezen épül fel társadalmi, jogi és hadi szervezete s lesz belőle a magyar nemzetnek egy külön sarjadéka: a székely nemzet.

Annyi bizonyos, hogy a székelység, ha eredetére nézve nem is volt külön nemzet (mert a mondai alapon hagyományossá vált hun eredet nem bizonyítható): azzá vált intézményei, független sajátos önkormányzata, köz- és magánjogi rendszere és honvédelmi szervezete alapján. Azt mondhatnók, hogy a székelység jogilag, társadalmilag, történelmileg és politikailag egységessé vált s így nemzetté fejlődött intézmény volt. Nem az eredet kérdése a székely történelem lényege, hanem a székelység történeti hivatásának miként való betöltése. Ez lehet a székelység jogos büszkesége, ez az utódoknak megbeesülendő erkölcsi öröksége.

A székelyek valódi története ott kezdődik, a hol a hiteles történelmi adatok kezdenek megszólalni. A Székely Oklevéltárnak eddig megjelent hét kötete 1211-től 1750-ig m. e. 2000 oklevelet tartalmaz, a mely megvilágítja a székelyek sok százados valódi történetét s reflex fényt vet a régebbi multra is.

Az első ilyen fénysugár a székelység ősi társadalmi és jogi szervezetére, a végleges letelepedés előtti törzsszerkezetre vetődik.

A nemzetségi és törzsszerkezet, melyet a királyság megalkotása a magyarság közt megszüntetett, a székelyek között még a XVI. század folyamán is fennállott s a hivatalok viselése ezek szerint változott.

Verbőezi Tripartituma (Pars III. tit. 4.) szerint: a *székelyek kiváltképpen való nemessék* . . . és ezeknek mindenestől fogva külön törvények és szokások vagyon, hadi dolgokban bölesek, kik örökségeket és tisztet nemzetségre és nemzetségeknek ágazatjára osztanak köztek.¹ Névleg is ismerjük azokat a nemeket és ágakat, melyek a XVI. században a Székelyföldön még nyilvántartattak. Hat nem és 24 ág váltakozott egymás után évenként a székely főtisztségek, a hadnagyság és bíróság viselésében.

A nemzetségi szervezet ily soká fenmaradásából jogosan következtethetjük, hogy a székelyek letelepedése Erdélyben abban az időben történt, midőn a törzsszerkezet még fennállott.

¹ Az 1611. debreczeni kiadás magyar fordítása szerint 456. l.

A betelepedés nem egyszerre történt, első (mint később is „*anyaszék*“) Udvarhely lehetett. A megszállott területet eleinte közösen birták a „nemzetségi földközösség“ alapján, úgy hogy nemzetségek és ágak szerint osztották fel magok közt a földet, illetőleg legelőket. Miután a földművelésre tértek át s falvakat alkottak, a nemzetségi földközösség helyébe a falvak szerinti földközösség lépett, a mi fenmaradt egészen a XIX. századig. E szerint a falunak (ném mint jogi személynek, hanem a lakosok összességének) közös földbirtoka volt, melyet évenként, vagy nagyobb időközökben felosztottak a falu lakosai között mívelés ezéljából. A felosztás sorshúzással történt, mit régi magyar kifejezéssel „nyilvánás“ vagy „nyilvetés“-nek mondván, a kisorsolt földet is *nyilföldnek*, „nyilas“-nak „falu nyilá“-nak nevezték.¹

Ilyen közösen birt nyilföldről, forgó nyilakról, földosztásokról a XVI. sz. elejétől (1514.) a XVIII. sz. végéig (1796.) vannak adataink a Székelyföldön.

A marosvásárhelyi országgyűlés 1554-ben azt határozta, hogy „minden ember, ki falu nyilát bírja, (egy) forintot adjon“ rendkívüli adó fejében.

1570. táján írják egy períratban: „Az falu kételen tartozott nyilat adni kinek-kinek az ő conditiója szerint. Egy közlőfőnek is két annit kellett az falu földében adni, mint egy parasztnak, az főembernek annál is többet.“ Marosszéken még 1795-ben is „a közhelyek fel szoktak osztatni... oly formában, hogy jobbágyos nemes embernek adnak 4 nyilat, a szabad székelynek 2 nyilat, a darabontnak és jobbágyinak 1 nyilat. A nyilakat esztendeig vagy több esztendeig bírják, de örökséggé nem válik. Csík-Gyergyó Kászonszékben „a nemesi rend 2 részt, a lófő és darabonti egy részt, a parasztok pedig félrészt kaptak.“ Ugyanúgy Aranyosszékben.³

Nemcsak a falvaknak, hanem a székeknek is volt közös birtokuk. Ilyen volt Aranyosszékben Bogát pusztá, mely hosszában fél, szélességben negyed mérföldnyire terült el, s melyek jóminőségű

¹ A sorshúzás úgy történt, hogy a földeket apró papirszeletkékre írták s úgy húztak azok közül. Ilyen „*nyil*“aim vannak 1614-ből, 1671-ből.

² Székely Oklevéltár. II. 283. l.

³ Tagányi Károly: A földközösségről. M. Gazdaságtört. Szemle I. 216. l.

szántóföldét és rétjét a körülötte fekvő nyolcz székely falu használta, mint „közönséges szabad“ földet az első foglalás ősi jogán még 1828-ban is. Ilyen közös szék birtok volt a marosszéki „Szék-havas;“ a gyergyai u. n. „Közrez“ stb.

A közös birtokon kívül jókorán magán birtokok is keletkeztek a Székelyföldön. „Mind szegénynek, mind gazdagnak szabad volt irtani, az községnek is,“ írják 1570-ben.¹ Az ilyen irtványok magán birtokká váltak. A primoroknak és lófőknek állítólag „a nyilföldeket örökbe adták“ a XVI. században, míg a községnek (a köz székelyeknek) csak haszon élvezetbe.² A magán birtok, úgy látszik, már a XVI. században nagyobb részét tette a művelhető területnek s minthogy ez a főrendek és lófők tulajdonába volt s a közszékelynek nem igen volt magán birtoka: a XVI. században már nagy volt a vagyon különbség és aránytalanság a három székely rend között. A harmadik rend, mely a nyilföldekre volt utalva, elszaporodván, szegénységre jutott s lassanként szabadságát is elvesztette. Némelyek, hogy a közterhek viselésétől, főkép a hadfölkelés kötelezettségétől szabadúljanak, önként jobbágságra kötelezték magukat, a primorok magán birtokára telepedvén, mint „földön lakók.“ A nagy tömeg a gazdasági és politikai elnyomatás ellen előbb törvényes uton, a székely önkormányzat jogkörében kísérlette meg a reformálást; majd fegyveres kézzel, forradalmak által próbált sorsán javítani; de gyökeres orvoslást nem ért el.

E társadalmi, gazdasági és politikai átalakulás a XVI. sz. folyamán ment végbe s az 1562. év (a székely fölkelés, leveretés és új rendszabályozás ideje) forduló pont a székelység történetében.³

Lássuk mik voltak addig a híres székely szabadság fő alkotóelemei s minő változást szenvedett akkor a székelység jogköre.

II.

Személyes szabadság.

A székelyek személyes szabadsága azon alapúlt, hogy mindannyian *kiváltságos nemesek* voltak, a magyar nemesség jogait élvez-

¹ Sz. Okltr. II. 283. 1.

² Sz. Okltr. II. 283. 1.

³ Ld. Connert János jeles doctorátusi értekezését: A székelyek intézményei 1562-ig.

ték, sőt még azon felül is voltak különös jogaik és kiváltságaik. A nemesi szabadsággal járt a *jogegyenlőség*. Valamiként a magyar nemesség minden rendű és rangú tagjára nézve sarktétele volt, hogy — Verbőczy szerint — „nemességekre és jószágokra való képest egyenlő szabadságok és méltóságok vagyon és az urak közül is egyiknek sincsen nagyobb szabadsága, mint akármely nemes embernek és ez okon ugyanazon egy törvénnyel és azon szokással élnek“¹: úgy a székely nemesi szabadság is egyenlő volt jogilag, mondhatnók elvi szempontból. A nemességi szabadság egyenlősége mellett azonban a székelység között is megvolt az osztálykülönbőség, miként a magyar nemesség is különbözött „méltóságokra és tisztekre való képest.“

A székelység közt birtokarányukhoz képest három rend keletkezett s alakult ki már a XIV. században: az *első*k vagy *főemberek*, *főnépek* (primor), a *lőfők*, *lúfejek* (primipilus) és *gyalogok*, darabontok (pedites, pixidarius) rendje. Főember az volt, a ki nemcsak maga személyesen szolgált a hadban, hanem birtokarányban „ki 3 lóval, ki négygyel, ki öttel“²; a lőfő lovon, a gyalog gyalogosan szolgált. A főnép és lőfő jóformán minden hadakozásban részt vett, mint a nemesség, a gyalogok fejenként ritkán mentek hadba, csak az ország szüksége szerint „vagy ötöde, vagy harmada.“³

A három rend nem volt zárt testület, egyibkől a másikba lehetett emelkedni, vagy alászállani, a vagyon emelkedésével vagy apadásával.

Mind a három rend tagjai általánosságban nemesek voltak. I. Ferdinánd király erdélyi biztosai jelentése szerint: a székelyek mind nemesek és adómentesek.⁴ Oláh Miklós szerint „mindnyájan nemeseknek kívánják magokat tartani, . . . közöttük a legkissebbnek ugyanazon szabadsága van, mint a legnagyobbak.“⁵ Verancsics szerint: az évi adózástól tökéletesen mentesek és szabadok.⁶

¹ Verbőczy Decretum juris Consuetudinarii debreczeni 1611. kiadás 34. l.

² Székely Okltr. II. 163.

³ Székely Oklevéltár II. k. 283. l.

⁴ Székely Okltr. II. 100.

⁵ Oláh: Hungaria et Attila 195. l.

⁶ Verancsics művei I. k. 144. l.

Tulajdonképen ugyan *nemes*-nek csak a főrendűeket nevezték¹; de a többiek is nemesi jogokkal éltek s a két alsóbb rend sem engedett nemességéből. Udvarhelyszék közönsége „úgy mint armalista, donatarius, primipilus és darabont egyenlő nemességű székelyek“ 1763-ban protestálnak a szék előtt a „libertinus, ingnobilis és más efféle nemes székelekhez illetlen titulusok“ ellen, „melyekkel illetlenül ruháztatnak, ... a mérges mirigygyel járó halálnál keservesebb neveket nem szenvedhetvén.“ Magokat a főnemeseknél (primoroknál) „alább való, de nemességben egyenlő gradusban levő“-nek nevezik, minthogy nemesi szabadságuk egy fundamentumon épült“²

A székely szabadság valóban eredetileg egy és ugyanaz volt mind a három rendre nézve, csak a hadkötelezettség módjában és a tisztségek viselésének jogában volt különbség főember, lőfő és közsékely között. Személyes szabadsága eredetileg a harmadik rendbelinek is ugyanaz volt, mint a két első osztálybelinek. És ezt a székely nemesi szabadságot nemesak otthon élvezték, hanem az is, ki a Székelyföldről elköltözött. Nagy Lajos király 1346-ban a Szaboles vármegyébe telepedett Sényői Pálnak kétségbe vont székely szabadságát ítélettel biztosítja. Az 1555-iki székely jogszabályban is olvassuk, hogy „Székelyföldről ha ki akart menni, szabad volt mindenkor. Valamely székely szolgálni akart menni (t. i. hadseregben), bár más országban is, szabad volt szolgálni menni.“³

Ez a székely szabadság és jogegyenlőség azonban az idők folyamán változást szenvedett. A birtokviszonyok különbözősége társadalmi különbséget idézett elő s az ezzel járó hadi szolgálat különbözősége átalakító hatással volt a jogviszonyra is. A székbeli hívtalok viselésének joga már korán a két első rend hatalmába került. A két legfőbb hívtal, a mely jövedelemmel járt, bizonyos lőfősé-

¹ Simon székely ispán a XIV. sz. végén „*nobilibus viris senioribus ac toti communitati Siculorum*“ ezimezi levelét. Sz. Okltr. IV. 9. Ferdinánd biztosai szerint: *Siculi in communi omnes sunt Nobiles, ... sed distributi in tres ordines, quorum precipui sunt, vocantur Nobiles.*“ Sz. Okltr. II. 100. — Az 1555-iki „*municipalis consuetudo Siculorum*“ szerint: Székelyföldön a nemesek között való jegyruha 24 frt., a lőfő székelyek között való jegyruha 12 frt, a darabont székelyek között való jegyruha 6 frt, a paraszt székelyek között való jegyruha 3 frt.“ Sz. Okltr. II. 125.

² Jakab E. és Szádeczky L.: Udvarhelyvármegye története 505. l.

³ Székely Okltr. II. 124.

gekhez (birtokhoz) volt kötve, melyek adás-vevés tárgyát is képezték. A harmadik rend a hivatalviselésből kiszorúlt és sokféle jogtalanságot szenvedett már a XV. században. Hunyadi János kormányzósága alatt már szükséges volt a régi székely jogokat átvizsgálni és oklevéllel biztosítani. Mátyás alatt a főemberek és közsékelyek éles viszályban állanak egymással. A főbbek ugyanis Kézdi, Orbai és Sepsi székben sokféle módon elnyomták a közsékelyeket és kiforgatták régi jogaikból. Ezek e miatt fellázadtak elnyomóik ellen és panasszal fordultak a királyhoz, a ki megkönyörülvén rajtuk s elnyomatásukon, intézkedik a régi jogok visszaállításáról. E végett az erdélyi vajda s egyszersmind székely ispán, mint a király által kiküldött bíró, gyűlést tart Zabolán s a három szék régi törvényeit és jogait megvizsgálván, azokat megújítja, írásba foglalja.

A zabolai gyűlésen a közsékelyek szabadságukat biztosítani igyekeznek a főemberek elnyomása ellen. Végeztetett, hogy a köznép ne legyen alávetve a főbbeknek s szolgaságra ne kényszeríttessenek, hanem szabadon költözködhessenek bárhová s állhassanak bármely főember védelme alá. A köznép az előkelőknek szántani, kászálni, aratni nem köteles. Elhatározták, hogy a mint Kézdi széken van, úgy Sepsi és Orbai széken is tizenkét esküdt választassék, fele a főnépek közül, fele a közsékelyek közül a bírászkodásra. Az esküdtszéktől Udvarhelyszékre, onnan a székely ispánhoz, végül a királyhoz lehessen felebbezni. Ha valamelyik esküdt évgzések ellen működnék, s valakinek jogát tudatosan elrejtene, vagy meghamisítaná, megbizonyíttatván, a rendek egyező határozata szerint megérdemli, hogy megnyuzassék és bőre szalmával kitömessék. Hitelező adósát a székekben a bírák előtt perelje és zálogolja, ne önhatalmúlag. A székbíró három lovasnál többel ne szállásolhasson el közöttük, és csak egy helyettest tarthasson, ne többet. Ha valaki a községet az előbbi szolgaságba hajtani akarná, az esküdtek adják tudtára a székely ispánnak s ez az olyanokat fő és jószágvesztéssel büntesse kegyelem nélkül. Végül, ha valaki a székely község ellen viszsza vonást, viszályt, egyenetlenséget szítana: fő és jószágvesztéssel sujtassék és hítlenségben marasztaltassék el s minden jogát elveszítse. A főbbeknek a viszály idején (tempore prenarratae gverrae) a köznéptől elvett javai három nap alatt adassanak vissza, szédült

vagy felégetett házaik szent János napjáig építtessenek fel a köznép által, hűtlenség terhe alatt.¹

E nevezetes oklevélből kitűnik, hogy a főnépek annyira elnyomták a közszekelyeket, hogy ezek önvédelemből erőszakra vetemedtek, raboltak, égettek s lerombolták a primorok házeit. A királynak kellett intézkedni s az ő rendeletére a vajda mint székely ispán lép közbe s erdélyi nemesekkel, az összes székely székekből összehívott főemberekkel s a forrongó három szék főnépeivel és közszekelyeivel tartott gyűlésen tart vizsgálatot, revideálja a székely jogszokásokat s tesz igazságot és alkot törvényezikket a főnépek és község számára.

Ezek az artikulusok azonban nagyobbrészt csak papíroson maradtak s a harmadik rend sorsa mindinkább sulyosbodott.

II. Ulászló gyenge kormánya alatt az elnyomatás s a székelység sanyargatása általánossá vált.

Báthori István erdélyi vajda és székely ispán valóságos zsarnoka volt a székelyeknek. Ez a féktelen olygarcha, a ki Mátyás halála után olyan királyt akart, kinek üstökét a markában tartsa, Ulászlót semmiben sem véve, embertelen kegyetlenséggel zsarolta Erdélyt s főkép a székelyeket. Nyíltan hirdette, hogy ő örökös vajda Erdélyben s annak, a ki ellene a királyhoz akar folyamodni, két feje legyen, hogy ha az egyiket elveszti, elővehesse a másikat. Különösen a jogaira és önkormányzatára féltékeny székelység ellen dühöngött, főembereiket kínoztatta, ölette, számkivetette; házaikat leromboltatta, a népet elnyomta, zsarolta, Udvarhely vára építésénél közmunkára kényszerítette.

A székelyek végre fellázadtak a kegyetlen zsarnok ellen. A hét szék közönsége a királyhoz intézett folyamodványában elősorolja a vajda túrhetetlen zsarnokságát, egyebek közt, hogy „közénk mint ellenségre erős sereggel jött és közülünk sok ártatlant megöletett, megvakíttatott, másoknak házeit romboltatta le, nejeiket, lányaikat kifosztatta, minden vagyonukat, javaikat elvitette . . . A mit soha sem hallottunk, közöttünk kastélyt építtetett, hogy abból bennünket elnyomhasson és rabolhasson . . . Soha ilyen elnyomatást nem szenvedtünk . . . Mikor közöttünk volt, azt mondogatá, hogy jobb volna,

¹ Sz. Okltr. II. 82—86. l.

ha a Székelyföldön бүдös дөгök hevernének, mint hogy székelyek lakjanak, mert felségednek semmi hasznót, sem szolgálatot nem teszünk“ . . . Kérik azért, hogy a király tekintse meg nagy elnyomatásukat és tegye le a vajdát, mert ha ott marad, inkább kibujdosnak az országból, mintsem tovább тұrjúék zsarnokságát.¹

A székelyek midőn ezt a király elé terjesztik, egyszermind fegyverre keltek a vajda ellen. (1492. decz.) A király a székelyek kérését teljesítette: 1493 elején Báthoritól a vajdaságot elvette és másra ruházta.² II. Ulászló azzal is megmutatta később a székelyek iránt jóindulatát, hogy 1499-ben a háromrendű székelyek részéről bemutatott régi szabadalmaikat és jogszokásaikat tartalmazó cikelyeket megerősíti és kiváltságlevél alakjában kiadja.³ Ez főkép önkormányzatukat biztosítja s megállapítja hadkötelezettségük módzatait, az adómentességet, s az u. n. ökörsütést stb.

III.

Adómentesség; ökörsütés.

A székely nemesi szabadság legföltettebb joga volt az adómentesség.

A székelyek adómentesek volt egész a XVI. század derekáig. Adófizetéssel épúgy nem tartoztak, mint a magyar nemesek. A pénzbeli adózás helyett azonban egy különös adónemet honosított meg közöttük a jogszokás, a mit *ökörsütés* néven ismerünk. Természetben való önkéntes adózás volt ez, a mi az idők folyamán rendessé vált. Ez abból állott, hogy a király koronázása, házassága és trónörökös születése alkalmából minden telek után egy-egy ökröt adtak a királynak, a mit, minthogy az ily ökrökre bélyeget sütöttek (a szék kezdőbetűjét,) ökörsütésnek neveztek.

Erről az első adat a XIII. század derekáról szól.⁴ Viszont a székelyek adómentességét már egy 1301-iki kiváltságlevél emlegeti.⁵ Mátyás király 1473-ban mondja, hogy „a mi hú székelyeink örök

¹ Székely Okltr. I. 272.

² Sz. Okltr. III. 124.

³ Sz. Okltr. III. 138.

⁴ 1256-ból és 1263-ból. Sz. Okltr. I. 13–14.

⁵ Sz. O. I. 30–31.

időktől fogva semmiféle pénzfizetéssel nem tartoznak, hanem csak önkéntes és készséges ajándékkal a király házasságának és fiaik születésének örömnepére.¹ Bonfini azt mondja, hogy a székelyek a szabadságot annyira szeretik, hogy készebbek lennének halált szenvedni, mint adót fizetni. Csak kéréssel és a király kegyével bíráttak arra, hogy Mátyás királynak némelykor házanként egy-egy ökröt adjanak.²

Mátyás király idejében tehát még ez az adó is önkéntes (spontanea) és készséges adomány (prompta oblatio) volt.

II. Ulászló 1499-iki kiváltságlevele is hangsúlyozza, hogy „a székelyek minden adófizetéstől mentesek, mint igaz nemesek“, csupán egy-egy ököradással tartoznak minden telek után a király koronázásakor, első házasságakor és első fia születésekor.³

Ulászló kiváltságlevele azt is megmondja, hogy az ökörsütés helyére felhajtott ökrökből a székely felét magának kiválasztotta s a másik feléből választott egyet a király embere.

Ezt sem szívesen fizették a székelyek. A XVI. század elején midőn Tomori Pál mint fogarasi várnagy Ulászló rendeletére az ökörsütésre 500 lovassal Marosszékre ment, a székelyek ellentállottak s Tomori seregét megverték.⁴

Még a XVI. sz. derekán is megvolt az ökörsütésnek önkéntes jellege, a mennyiben azt a székely nemzetgyűlésen kérni kellett és az határozott felette és a behajtás módja felett.⁵ A behajtás úgy történt, hogy minden közsékely felhajtotta minden ökrét (eskü alatt) a végrehajtók elibe s a kinek pl. négy volt, kettőt előbb kiválasztott magának s a másik kettőből a király embere választott egyet. A kinek két ökre volt, azokat összecapták más hasonló két ökrös gazdáival s ezek közösen választottak ki kettőt s a király embere a más kettőből választott egyet. E szerint minden negyedik ökör lett a királyé.⁶

¹ Sz. Okltr. I. 220. 1.

² Bonfini hist. 1774. kiadás. 108. 1.

³ Sz. Okltr. III. 140—141.

⁴ Oláh: Hungaria et Attila 196. 1.

⁵ „De modo exigendi concluditur cum ipsis in congregatione eorum generali, in qua signatura boum petitur et decernitur“. I. Ferdinánd biztosai jelentése. Sz. Okltr. II. 100.

⁶ Ugyanott 101.

Ökörstítéssel, úgy látszik, csak a közsékelyek tartoztak. II. Ulászló privilegiuma szerint „a székely község minden egyes telek után fizetett egy ökröt“.¹ Ferdinánd biztosai határozottabban jelölik meg, hogy „a székelyek harmadik rendje“ tartozik az ökörstítéssel.² Az első két rend, a főemberek és lófők tehát nem tartoztak ökörstítéssel.

A közsékelyek is iparkodtak kivonni magokat az adófizetés ezen neme alól az által, hogy a főnépek és lófők „földönlakó“-ivá tették magokat. „Az a rossz szokás s az ökörstítésre igen káros visszaélés honosodott meg köztük — írják Ferdinánd biztosai 1552-ben — hogy a székely nemesek és lófők a közsékelyek közül sokakat, kik ökörstítéssel tartoznának, kivonják ez adó alól, azzal az ürügygyel, hogy az ő földükön laknak, tehát az ő jobbágyaik.“³ Így az ököradó a XVI. században a régebbinek egy harmadára szállott alá. Ferdinánd biztosai szerint: „mondják, hogy hajdan egy-egy ökörstítésnél 36—40,000 ökröt hajtottak fel, most alig 12,000-et fognak tudni felhajtani, mert a tehetősebb székelyek a szegényebbeket jobbágyaikká tették s az adó alól kivonták. Ezeket *földön lakó székelyeknek* nevezik, a mi merő visszaélés s az urak hatalmának növelésére s a királyi jövedelem csökkentésére van kitalálva“.⁴ Ebből kitűnik, hogy a székely jobbágyok az u. n. „földönlakók“ nem fizették az ököradót; de az is, hogy a közsékelyek közül sokan, hogy a közterhek viselésétől meneküljenek, földesúri hatalom és védelem alá adták magokat. A szegénység sokakat a szabadság önkéntes feláldozására készítetett.

I. Ferdinánd 1554-ben megerősítette a székelyek régi szabadságait és adómentességét, kikötvén azonban a szokásos ökörstítést. Ez 1555-ben végre is hajtattott s az egész Székelyföldön a király számára 3805 ökröt juttatott s néhány százat a szék kapitányai, bírái s a király emberei számára.⁵

Ez volt az utolsó ökörstítés a Székelyföldön.

¹ Sz. O. III. 141.

² Sz. O. II. 109.

³ Sz. O. II. 101.

⁴ Sz. O. II. 98.

⁵ Sz. Okltr. III. 309.

Az ökoradót lassanként a pénzbeli adó váltotta fel. Erdély különválása az anyaországtól, fejedelemséggé alakulása s a török adó nagy terheket rovott a kis országra, a miért a székelyeket is adó alá vonni igyekeztek az országgyűléseken. A székelyek vonakodtak, de végre is engedniök kellett. Fráter György, Izabella alatt Erdély kormányzója „különféle fogásokkal és mesterkedésekkel arra kényszerítette őket, hogy részint a török adó rovására, részint a királynénak adandó pénzsegélyre bizonyos összeget fizessenek, miből régi szabadságuknak és nemességöknek igen nagy sérelme történt”.¹ Az 1545-iki tordai országgyűlés adót vetett a székelyekre is, mert „mindnyájuké a haza, tehát terheit is egyenlően hordozza mind a három nemzet”.² De a székelyek egy része felkelt a rovók ellen s a végzést végrehajtani nem engedte.³ Az 1554-iki m.-vásárhelyi országgyűlés végzése szerint minden székely, a ki a falu nyilföldjében részes volt, vagy hat forintot érő lábas barma volt, egy forintot fizetett. Régi lófő, ki nem Lajos király halála óta lett azzá, nem fizetett adót, úgy az igazi földönlakó sem.⁴ Az adót tehát csak a szabad közsékely fizette.

De ez még csak rendkívüli adó volt. János Zsigmond már állandó adófizetést kívánt a székelyektől. Az 1558-iki tordai országgyűlés kimondotta, hogy a székelyek és szászok egyenlő terhet viseljenek a nemesekkel (t. i. magyarokkal), de a főemberek, lófők és ezek zsellérei (a földönlakók), a kik nem szabad székely földet mívelnek, adómentesek.⁵ A székelyek adója 12,000 frtra rovatott, melyből egy-egy közsékelyre 1 frt 50 pénz jutott, holott a magyarok egy-egy porta után csak 1 frtot fizettek. Ennek az volt az oka, hogy a főemberek nem igazi földönlakókat is mentesítették. A közsékelyek a súlyos teher miatt panaszt emeltek a fejedelemnél, a ki nyomozást és lustrálást rendelt el s biztosokat küldött az egyes székekbe, hogy számlálják össze a falvakban a portákat s írják össze a közsékelyeket, földönlakókat és szolgálakat. Ez ellen a szé-

¹ Ferdinánd privilegiumában 1555. Sz. O. II. 112. Szabó Károly fordítása szerint: A régi székelység. 191. l.

² Erd. O.-gy. Eml. I. 217.

³ Ugyanott 226. és Sz. O. II. 74.

⁴ Sz. Okltr. II. 108.

⁵ Erd. O.-gy. Eml. II. 91.

kely urak felfolyamodtak a fejedelemhez, a ki azonban nem engedett, s kijelentette, hogy a lustrálásra ők adtak okot, de biztosítja a régi főembereket és lófőket, hogy ők jövőre sem fognak adó alá vettetni, s hadakozásra tartatnak fenn.¹

A székely köznép rendes adófizetés alá vettetésével nemességének legfőbb kiváltságát veszttette el. A székely szabadságszeretet nem nyugodott ebbe belé s 1562 tavaszán fegyverre keltek elnyomók: a főemberek és a fejedelem ellen; de a lázadás leveretett s rajtok is beteljesedett a vae victis (jaj a legyőzötteknek!) A székelyek felkelése után Segesvárt 1562 jun. 20. tartott országgyűlés aztán új rendet teremtett, a mely a székelyek közjogát egészen átalakította.

János Zsigmond ez országgyűlésre meghívta a székely főnépeket és lófejeket fejenként, a község közül pedig minden székéből tizenhatot, hogy megértvén a támadás okát, a közbékét jövőre biztosítsák. A fejedelem a székek részéről beadott folyamodványokból megértette, hogy „a sok nyomoruságok, kételenségek és erőszak, kiket a főnépek az községen míveltenek, az támadásnak okot adtanak“. Jövőre tehát végezték, hogy megszűnjék a székelyek ama kiváltsága, hogy jószágaikat még felségsértés esetén sem veszthették el: ezentúl ők is, mint a nemesség, hűtlenség esetén fő- és jószágvesztéssel is büntetessenek. A főnépek és lófők szabadon éljenek, mint a nemesek, de földönlakóik a községgel együtt adózzanak.

A két első rend tehát elvesztette jobbágsága adómentességét.

A harmadik rend pedig elvesztette szabadságát s a fejedelem jobbágyaivá lettek. „A székely község — úgy mond a törvény — a mi szabad birodalmunk alatt legyen, kiket sem az főnépek, sem senki bántani ne merjék, sem semmi szolgálatra ne kényszerítsék.“² Ez annyit jelentett, hogy a közszékelyek a fejedelem jobbágyaivá váltak s földjük koronajózággá, kiterjesztvén azokra a jus regiumot.

A székely köznépet a fejedelem 1566-ban tömegesen jobbágyul adományozni kezdte ama székely főembereinek, a kik a felkelés elnyomásában segédkeztek.³ Így a közszékelyek nagy része

¹ Sz. O. II. 151.

² Sz. O. II. 162—163. l.

³ Sz. O. II. 208.

székely jobbágygyá lett. Kivételt képezett Aranyos-szék, melynek közszékelyei a hat más székely szék felkelése alkalmával a királylyal tartott s ezért régi szabadságaik élvezetében hagytattak.¹ Az el nem adományozott közszékelyek egy részét a fejedelem kiválogatta puskás gyalogokúl („vörös drabant“) a hadseregbe.

A székely szabadság elvesztése nem hagyta nyugodni a székelyeket 30—40 évig. Minden kedvezőnek mulatkozó alkalommal megkísérlik visszavívni elvesztett szabadságukat. Ez a remény vonzza őket Báthory István ellen a lázadó Békes Gáspár seregébe, mely a szentpáli csatában vereséggel végződik (1575.); ez lelkesíti őket később Báthory István lengyel király muszka hadjárataiban (1579—81); a szabadság visszaállításának ígérete viszi őket tömegesen Báthory Zsigmond zászlai alá 1595-ben s lelkesíti Oláhországban a törökök ellen vívott diadalokra. A remény mindannyiszor csalódássá vált s az elkeseredés a század végén véres bosszúban tört ki. A szolgaság jármát meggyűlölt székely köznép engedett a ravasz oláh vajda „vitéz“ Mihály felhívásának (1599), tömegesen kelt fel és segítette győzelemre a kalandort s a menekülő fejedelmet, Báthory Andrást, székelyek verték agyon a csík-szent-domokosi hegyekben.

Az erdélyi rendek végre belátták a méltatlanságot, a mi 1562-ben a székelyekkel történt és az 1601-iki kolozsvári országgyűlésen visszaállítják az 1562 előtti állapotokat: a székely szabadságot. Báthory Zsigmond ennek alapján kiváltságleveleket osztogat a székely székeknek s a népet kiemeli a pór és nem nemes állapotból, melybe — úgy mond — az idők jogtalansága miatt jutottak, dieséri a havaseli (1595.) hadjáratban tanúsított vitézségüket, melylyel megmutatták, hogy „még megvan fegyvereikben az ős hunn erő és diesőség“, felszabadítja az adófizetés alól s igazi szabadosai sorába iktatja, megerősíti őket régi szabadságaikban, jogot adván arra is, hogy a nemesek közül élükre kapitányt válasszanak, de kiköti, hogy aztán jól felfegyverkezve jelenjenek meg minden hadjáratban. Végül békére és egyetértésre inti őket a nemesekkel, kiknek adják meg a kellő tiszteletet s viszont ezek is velök testvériesszeretettel bánjanak.²

¹ Sz. O. II. 232. I.

² Sz. O. IV. 152. Csíknak, V. 168. Maros székeknek.

1602-ben Básta cs. tábornok a Székelyföld lakosságát felesketteti a császár-király hűségére. Felesküdték 9439-en, melyből volt „nemes ember“ 162, lófő 2172, drabant 630, szabad székely 5637, jobbágy 838.¹

Nagyon jellemzetes számok, mert mutatják a rendek számarányát, főember (a kiket most már egyedül neveznek nemesnek) 2%, lófő 23%, drabant (gyalog puskás, veres drabant) 7%, szabad székely 60%, jobbágy 8%. A székelység egy negyede tartozott tehát a két első rendhez s közel háromnegyede a községhez. A székelységnek tehát több mint fele vettettett szolgálásra 1562-ben s szabadult fel ismét 1601-ben s így lett belőle „szabados,“ t. i. szabad székely.

A szabadsághoz azonban, hogy azzal élni tudjunk, anyagi jólét is kívántatik. Ezt a sovány Székelyföld akkor sem bőven nyújtotta. A hadviselés terhei pedig sulyosak voltak s így a szabad székelyek egy része visszavágyódott a földönlakó jobbágyságba, kiknek nem kellett katonáskodni. A főemberek és lófők szívesen édesgették őket pártfogásuk alá. Ezt a visszaélést Bethlen Gábor orvosolja 1622-ben, mert — úgy mond — „nagy fogyatkozása vagyon az országnak abból, hogy a székelységnek nagy része a zászlók alól jobbágyságra kötötte magát, látva azt, hogy sokkal jobb állapotja vagyon a jobbágyságnak közöttük hadakozásnak idején.“ Bocskai fejedelem óta, úgy számították, hogy 6000 székely lett önként jobbágygyá. Bethlen azért külön íratta a Mihály vajda betörése (1599) előtt volt ősjobbágyokat s ezeket meghagyta adómentességükben, a később jobbágygyá váltakat adó alá vetette.²

Az erdélyi fejedelemség végéig nagyobb jelentőségű változás aztán nem történt a székelység összességének társadalmi és politikai szervezetében. A fejedelemség után Erdélynek a magyar királysághoz visszakerülése, a gubernium kora új korszakot nyit meg a székelyek történetében is.

De mielőtt erről szólanánk, vessünk egy pillantást a székelység még egy-két főbb kiváltságára, s hadkötelezettségére.

¹ Sz. O. V. 220.

² Sz. O. IV. 212, 215.